

SPRIDDA STUDIER

FJÄRDE SAMLINGEN

POPULÄRA UPPSATSER

AV

ADOLF NOREEN

LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

Moderna bostadsnamn.

Liksom i äldre tid en person ofta fick ett till en början kanske tillfälligt, men så småningom till fast benämning övergående namn på grund av sitt utseende, sin karaktär, sitt yrke o. d., t. ex. *Swart, Unge, From, Spak, Puke* (d. v. s. djävul), *Kämpe, Skytte, Bonde*, så ha våra hus och hem älst och ännu för icke så länge sedan fått sina så att säga självvuxna namn på grund av nejdens beskaffenhet, ställets läge, storlek eller ålder i förhållande till andra orter, bosättningsförhållanden, speciell användning, innebyggare o. d. Sådana namn äro t. ex. *Berg, Ås, Dal, Sund, Vik, Fors, Näs, Strand, Lund, Hult 'skogsdunge', Ång, Heden, Långholmen, Österby, Storegården, Gamleby, Nygård, By, Torp, Säter, Bro, Skattegården, Prästbol* 'kyrkoherdeboställe' o. d.

Men liksom sedan några få århundraden tillbaka man icke blott, såsom redan tidigare skett, genom en särskild döpelseakt tilldelar en nytillkommen världsborgare ett förnamn, utan även denne själv vid sitt utträde i det verksamma livet genom ett fritt och ofta godtyckligt viljebeslut

Noreen, Spridda studier. IV.

2

lägger sig till med ett s. k. familjenamn — såvida icke redan någon av hans förfäder företagit denna åtgärd — ett namn som ofta har föga eller intet att skaffa med hans personlighet eller levnadsförhållanden, så ha på de senare århundradena även många mänskliga boningar erhållit vad man i motsats till de ovannämnda självvuxna namnen skulle kunna kalla dopnamn. Ty numera går vanligen så till, att de först efter mer eller mindre grundligt övervägande och ofta överläggning familjemedlemmarna emellan genom ett viljebeslut tillskapas, med ens — och icke såsom de förstnämnda namnen endast så småningom — sättas i bruk och gärna samtidigt genom »lagfart» eller andra åtgärder få officiell bekräftelse, liksom då det personliga dopnamnet inregistreras i kyrkboken, eller ett nyskapat familjenamn vinner Kungl. Maj:ts godkännande.

Vid detta ortnamnsdop har man gått till väga på flera olika sätt.

Brast uppfinningsförmågan eller ville man hugfästa ett särskilt älskat namn, såsom det gamla hemmets, fosterbygdens, fäderneslandets o. d., så tillgrip man samma utväg som då en fader uppkallar sin nyfödde arvinge efter en älskad eller ärad anförvant. Vi känna ju till denna företeelse i synnerhet från emigrantvärlden, där dylika »uppkallelsenamn» i alla tider varit mycket vanliga. Liksom *Frankfurt an der Oder* är uppkallat efter *Frankfurt am Main* av utvandrare från sistnämnda ort, eller liksom *New York* och *New Orleans* åter-

uppliva de engelska och franska hemlandens *York* och *Orleans*, så fick den svenska kolonien i Amerika på 1600-talet namnet *Nya Sverige* och inrymde bl. a. orterna *Uppland*, *Älfsborg*, *Nya Göteborg* och *Nya Vasa*.

Att dylik uppkallelse hos oss förekom, om och sällan, redan under medeltiden, framgår av de två av J. Steenstrup och O. Lundberg framdragna fallen, nämligen gården *Troyborgh* i Lund, nämnd 1358 och tydligen uppkallad efter den berömda borgen *Troja*, samt det ursprungliga kyrkohemmanet *Kanteborg* i Vänersborgstrakten, som skrives *Kantelberg* 1540 och uppkallats efter den engelska vallfartsorten *Canterbury*.

Det äldsta från nyare tid mig bekanta exemplet på ett uppkallelsenamn inom Sveriges egna gränser är det lilla *Vittensten* i Örebro län (numera även namn på bl. a. ett ställe i Värmland, som förr hette *Hvita sten*). Detta är omkring år 1600 uppkallat efter slottet *Wittensten* i Estland, som av ryssarna stormades år 1573, varefter Ivan den förskräcklige lät steka den tappra svenska besättningen på spett, men det återerövrades av svenskarna år 1581, tilldragelser som tydligen och med allt skäl gjorde djupt intryck här hemma i Sverige. I än senare tid är det synnerligen vanligt att på samma sätt uppkalla mindre ställen efter utländska städer och slott. Till Selma Lagerlöfs bekanta hem Mårbacka höra t. ex. torp med namnen *Berlin*, *Prag* o. d. Vid Grycksbo bruk bära arbetarebostäder sådana namn som *Chikago*,

Lissabon och *Milano*. Andra här och där hos oss anträffade dylika namn äro *Albano* (efter den lilla staden utanför Rom), *Alhambra*, *Altona* (i minst fem fall), *Chateau-Margot* (d. v. s. *Ch. Margaux*, varifrån det bekanta vinet kommer), *Gibraltar*, *Manilla* (på minst åtta håll, varav det mest bekanta är dövstuminstitutet på Djurgården), *Paris*, *Port Arthur*, *Tivoli* (efter staden utanför Rom). Bland inhemska namngivare må nämnas *Bäckaskog*, *Halland*, *Stockholm* och *Uppsala* (i ej mindre än åtminstone 22 fall, varav dock åtskilliga torde icke bero på uppkallelse).

Med synnerlig förkärlek uppkallas inom vissa, isynnerhet frireligiösa, kretsar bibliska orter såsom *Betanien*, *Betesda*, *Betlehem*, *Emaus* (minst 19 fall), *Salem*, ja även sådana till sin existens tvivelaktiga som *Eden* och *Paradis* eller *Paradiset* (minst 17 fall). Nära dess sistnämnda stå de fornordiskt mytologiska namnen: *Gimle*, *Manhem* (minst 20 fall), *Valhall* eller *Valhalla* o. d. samt det från Tegnér's Fritjofs saga hämtade *Baldershage*.

Men det är icke blott levande eller döda ortnamn som på detta sätt gå igen. Liksom förkärleken för en viss ort stundom leder till att personer få dess namn i dopet, t. ex. då svenska gossar heta *Leipzig* och *Skövde* eller flickor *Vienna* (d. v. s. *Wien*) och *Ludvika*, så får på alldeles omvänt sätt en älskad eller vördad person ge namn åt en ort. Dylika »hyllningsnamn» ha mycket gamla anor. Det spanska *Saragossa* bär *Cæsar* (d. v. s. kejsar) *Augustus* namn, *Breslau* den polske

furst *Wratislaws*, huvudstaden i Förenta staterna general *Washingtons*, en stat i Australien den engelska drottningen *Victorias* o. s. v. På samma sätt fick en gång hos oss en nybildad socken i Värmland *Gustav* (IV) *Adolfs* namn, och tre socknar i Norrland utbytte underdånigst sina gamla goda namn *Viska*, *Bergvattnet* och *Volgsjön* mot hans gemåls *Fredrika*, *Dorotea* och *Vilhelmina*.

Vida vanligare än att sålunda ett personnamn utan vidare upptas såsom ortnamn är dock, att det får ingå såsom första beståndsdel i ett på mer naturligt sätt bildat. Liksom t. ex. *Frans-Josefs-land* i Norra ishavet innebär en hyllning åt den gamle österrikiske kejsaren, så avse *Karlskoga* i Värmland, *Kristianstad*, *Karlshamn* och *Örnsköldsvik* att för evigt hugfästa namnen av de om dessa orter mer eller mindre högt förtjänta Karl IX, Kristian IV, Karl XI och landshövding Örnsköld. Åt detta mod ha även sådana av fono gängse oklanderliga namn som t. ex. *Tingvalla*, *Brohamn*, *Bogesund* och *Döderhultsvik* fått skatta, då de utbytts mot *Karlstad*, *Kristinehamn*, *Ulricehamn* och *Oskarshamn* till ära för regenterna Karl IX, Kristina, Ulrika Eleonora och Oskar I.

Av dylika artighetsbetygelser vimlar det i vår modernaste namngivning. Liksom *Inedals* sockerbruk av bolagets styrelse fått detta namn till ära för fru *Josefina* Smitt, så lider det väl intet tvivel, att flertalet av våra *Eriksberg* (minst 155), *Marieberg* (135), *Gustavsberg* (131), *Anneberg* 95) eller *Karlslund* (168), *Marielund* (138), *Annelund* (99)

eller *Fredriksborg* (32) o. s. v. beror på ett dylikt motiv, som i ett sådant fall som *Salomonsbesök* rentav gör intrycket av fjäsk. Ett par hithörande nymodiga typer av utländskt ursprung visa en, man kan väl säga oroväckande benägenhet att föröka sig på inhemska namntypers bekostnad. Den ena är den isynnerhet i Sydsverige vanliga, på danskt inflytande beroende, på *-minne*, t. ex. *Gustavs-*, *Haralds-*, *Idas-*, *Johannes-*, *Peters-*, *Selmasminne* o. d., varav ensamt i Luggude härad över 50 fall. Den andra är den från England lånade på *-hill*, d. v. s. kulle, t. ex. *Anne-*, *Emy-*, *Eriks-*, *Ethels-*, *Geijers-*, *Lovise-*, *Margrete-*, *Marie-*, *Ragne-*, *Robertshill* o. d., varav ensamt i Brännkyrka socken vid Stockholm 31 fall¹. Helt igenom utländska äro t. ex. *Cityhill* (av *city* 'stad') och det danska *Annelyst* (av *lyst* 'lust'). *OAKHILL*

Det sista exemplet visar oss, att man börjat i stället för de av gammalt brukliga och för ortnamn så naturliga slutlederna *-berg*, *-dal*, *-holm*, *-lund* o. d. — vilka visserligen nu ofta högst olämpligt användas även då stället ingalunda har att bjuda på något berg, någon dal o. s. v. — begagna mera fantasirika ord, som ange vad man av det nya hemmet väntar sig eller om detsamma tror. Sådana fall äro de visst icke i allo tilltalande *Oskarslycka* (där knappast ordet *åkerlycka* ingår)

¹ Se R. Jirlows intressanta och även flera andra av de här behandlade namntyperna belysande uppsats *Villanamnen i Brännkyrka* publicerad i Samfundet Sankt Eriks årsbok 1914.

eller *Kristine-*, *Lovise-*, *Olvie-*, *Sofietred*. Det mest omtyckta av dessa nya namnslut tycks vara *-ro*, t. ex. *Karlsro* (redan minst 94 fall), *Soliero* (29), *Betty-*, *Eläns-*, *Kristine-*, *Marie-*, *Villiamsro* o. d., varav ensamt i Brännkyrka 50 fall.

Ett par av dessa namn på *-ro*, nämligen det över hövan fredliga *Fridensro* och *Sommarro* (redan minst 18 fall), ha övergivit principen att som förra led använda ett personnamn och äro sålunda rena »fantasinamn» med nyss angiven innebörd. Andra bildningar med samma läggning tillskapas nu dagligen. Ingen av dessa åtnjuter en sådan popularitet som *Fridhem*, vilket redan hunnit bli Sverges vanligaste namn med minst 370 representanter. I samma stil gå *Lugnet* med 174 fall, *Hvilan* med 48 och *Freden* med 17. Det kan ej nekas, att när man träffar dessa massor av namn på *-fred* och *-ro*, alla dessa *Fridhem*, *Lugnet* och *Hvilan*, så gör det hela ett något mjäktigt intryck och avger i alla händelser ett märkligt vittnesbörd om vad det är som svensken nu för tiden mest av allt åtrår. Det gör därför ett rentav uppriskande intryck, när man i Blekinge stöter på ett, visserligen väl djärvt tilltaget, namn som *Väl-lust*. Anspråkslösare te sig då *Nykterheten*, *Nöjet*, *Hälsan*, *Hemmet* (30 fall), *Tillflykten*, *Tystnaden*, *Ensamheten*, *Ingenting* och *Tuggalitet*.

De båda sistnämnda namnen ha fört intill eller över gränsen mot »skämtnamnen» och »smäde-namnen». Till de förra höra *Tittut*, *Tittin*, *Slänkin* (krogställe i Skåne), *Bidalite* (9 fall, mest f. d.

krogar); till de sednare naturligtvis *Fåtången*, *Svältestorp* och *Helvetet*. En mera skämtsam spefullhet röja *Brödlösa*, *Mjöllösa* och det närkiska *Galet satt*, så kallat emedan huset enligt grannarnas åsikt blev illa placerat. Att även allvarliga tjänstemän stundom tillåta sig att skämta, bevisar *Helås* järnvägsstation i Västergötland, som av vederbörande så döpts, emedan eller kanske trots att den ligger i *Halvås* socken.

Detta exempel erinrar om den sista namngrupp, som jag här aktar nödigt att beröra, nämligen de rent godtyckliga namnbildningarna, vilka äro att observera, men icke att imitera. Jag tänker då på sådant som *Flerohopp* i Kalmar län, hopsatt av bitar ur familjenamnen *Fleetwood*, *Rothlieb* och *Hoppenstedt*, eller *Matsneke* och *Nidolf* i Västerbotten, tillkomna genom bakframläsning av familjenamnen *Ekenstam* och *Flodin*.

I anslutning till ovan gjorda framställning av de nutida namnbildningstendenserna skall jag nu framlägga min mening om de synpunkter som vid skapandet av nya namn rättvisligen böra beaktas.

Denna min mening sammanfaller i det väsentliga med den, åt vilken Sahlgren i all korthet givit uttryck i sin uppsats »Vad skall stugan heta?», Uppsala 1912 (Studentföreningen Verdandis tidsningsartiklar nr 246), en uppsats varur jag hämtat den ovan förekommande uppgiften om utbredningen av namn på *-minne* i Luggude härad.

Jag börjar då med att framhålla vad jag anser icke böra äga rum:

1. Ändra icke utan nödtvång ett ställes av gammalt brukliga namn. Jag säger »utan nödtvång», ty ett dylikt må ju billigtvis anses föreligga, då namnet är smädligt, grovt eller på annat sätt sårande för de på stället boende. Det är ingenting att säga om, att *Dyngevik* omkring 1750 utbyttes mot *Dingelvik* (gods och järnvägsstation i Dalsland); att *Boverud* i Värmland — som ej kommer av *bov*, utan av det gamla mansnamnet *Bove* = *Bo*, men som ju lätt kunde misstolkas — ävenledes på 1700-talet ändrades till *Bolasterud*; att de västgötska *Lustorp* och *Skitnabråten* samt det jämtländska *Tjuvvattnet* nyligen på begäran fått sig officiellt tillerkända namnen *Lystorp*, *Skogen* och *Tuvattnet*; eller att bönderna i det gamla *Jäklaberg* efter att en tid ha dragits med det föga förbättrade *Gückelgärde* nu 1912 åt sig utverkat namnet *Östäng*. Och möjligen kan man förlåta de närkiska och västgötska *Svinavad*, *Svinäcker* och *Svinabäcken* att de nu uppträda som *Svennevad*, *Svenäcker* och — med onödigt stor ändring — *Tidalund*, ehuru väl det tyska *Schweinturt*, som just betyder »svinavad», än i dag med heder bär sitt namn, och vi ha en mängd svenska *Svinbäcken*, *Svinhult*, *Svinåsen* o. d., som ej synas ha vållat sina ägare någon olägenhet, lika litet som någon skäms för att heta *Svinhuvud*. Om tycke och smak skola vi emellertid icke disputeras. Men — drottning Ulrika Eleonora i all ära — varför kunde icke *Bogesund* få behålla sitt ärliga namn i stället för att utpyntas till *Ulricehamn*, många andra dy-

lika fall att förtiga. En komplimang däremot åt *Arvika*, som efter att 1811—1821 ha burit det mera prunkande namnet *Oskarsstad* återgick till det gamla namnet och behöll detta, även då det 1911 blev stad.

2. Undvik såvitt möjligt uppkallelsenamn. Tag åtminstone icke någon mera bekant orts namn, ty sådant leder ofta till ledsamma förväxlingar. Kallar man, såsom i Jämtland skett, sin gård för *Hälsingland*, så får man finna sig i att ens post ibland går åt Hälsingland i stället för Jämtland. Oskadliga äro emellertid, åtminstone från denna postala synpunkt, de mytologiska namnen, typen *Valhall* eller *Paradiset*. Vore de blott i allmänhet litet mindre anspråksfulla!

Utländska ortnamn böra naturligtvis vara principiellt uteslutna. Det franska över Potsdam importerade *Sans Souci*, de norska *Sagatun* och *Solhaug* (närmast naturligtvis hämtat ur Ibsens drama), *Japan* och *Kina*, *Belgrad* — *Leningrad* ha vi ännu ej hunnit att lägga oss till med — höra ej hemma på svensk mark.

3. Tillgrip heller aldrig andra utländska ord som namn eller namnbeståndsdelar. Sådana äro ett fattigdomsbevis. Bort därför icke blott med sådana osmakligheter som *Canzonetta*, *Castagna*, *Chateau d'eau*, *Seaview* (i Halland), *Sweet home*, utan även med typen *Margretehill*, för att nu inte tala om *Cityhill*! Skall verkligen *Annehill* (redan befintligt i minst 20 exemplar) vara finare — att det är snobbigare är säkert — än *Annehäll* (blott

anträffat i två fall) eller *Annehall* (blott 1) eller varför inte, om nu ett ord med betydelsen »kulle» skall vara med i spelet, *Annekull* (hittills obefintligt)?

4. Låt för all del bli att ta ett namn, som enligt vad man genom en blick i vår officiella »Post- och telegrafortförteckning» (1909 med supplement 1920) kan övertyga sig om, redan har fått stor spridning. Då ha vi minst 370 *Fridhem*, 229 *Berg*, 219 *Torp*, 174 *Nygård*, 168 *Karslund*, 155 *Eriksberg*, 149 *Rosendal*, 138 *Mariefund*, 135 *Marieberg*, 131 *Gustavsberg* o. d., så kan det sannoligen vara nog. Snarare borde dylika motsvarigheter till *Andersson*, *Pettersson* och *Lundström* själva ändras. Åtminstone borde varje försök till deras förökande av vederbörande myndighet avstyras.

5. Upptag ej ett personnamn oförändrat till ortnamn. *Gustav* och *Gustav-Adolf* — namn på socknar i Skåne — äro och böra få fortfara att vara namn på människor, ej på terränger. Vida rimligare är då den särskilt på Gottland och i Dalarna vanliga typen *Gustafs*, *Biskops*, *Skånings*, d. v. s. *Gustavs* o. s. v. gård, alldeles som ju dagligdags »gå till Petterssons» får betyda »gå till Petterssons (familj och) gård».

Varför kunde t. ex. ej de nyligen tillskapade villanamnen *Elisif*, *Frideborg*, *Ingrid* och *Karola*, om nu husfruns eller någon annan dams namn ovillkorligen skulle förevigas, åtminstone få formen *Elisifs* o. s. v.

6. Var mycket granntyckt i fråga om poetiska

namn. *Arla* och *Särla*, *Fågelsången* och *Lyrän* ta sig ju rätt bra ut, men *Junitrid*, *Sorgenfri*, *Välkomman* och än mer *Oskulden* snudda vid det löjlga. Att barocka namn, d. v. s. sådana som sakna alla analogier och sålunda strida mot svenskt språkbruk, — t. ex. Brännkyrka-namnen *Carborator*, *Moritehi*, *Saraldo* och *Zideon* — icke böra ifrågakomma, är nästan överflödigt att påpeka. Typen *Matsneke* borde av namnhygieniska skäl förbjuda sig själv.

7. Tag icke ett alltför »beskedligt» namn. Sedan vi nu förutom alla *Fridhem*, *Hvilan*, *Freden* o. s. v. samt massor av namn på *-ro* producerat 174 *Lugnet*, kunna vi vara lugna för att svenska folket tillräckligt energiskt betonat sin fredskärlek. Det kanske vore mera tidsenligt att slå sig på skapandet av namn, som röja en smula kurage.

8. Gör om möjligt icke namnet långt. Sådant som *Bildhuggarelyckan* och *Jungfrubacken* blir sannolikt snart nog, åtminstone i vardagstal, förkortat till *Lyckan* och *Backen*.

9. Giv ej namnet en falsk karaktär genom att däri använda missvisande ord. Kalla ej stället för *Berget* eller *Anneberg* om det ligger i en dal, ej *Skönvik* om det saknar spår av vatten, ej *Lunden* eller *Erikslund*, om det blott har på sin höjd ett par fruktträd och några bärbuskar. Mot denna enkla regel syndas emellertid förvånansvärdt mycket.

Mitt tionde och sista bud må i korthet framhålla vad som i stället bör göras. Försök att finna

ett namn som på något sätt karakteriserar stället, så att man kan säga, att det förtjänar sitt namn. *Skogshem* bör ligga i skog, *Bergshyddan* på eller vid berg, *Kullaskog* bör bjuda på båda delarna. *Björkbo*, *Eckbacka*, *Furhult*, *Granlid* böra äga de i namnen ingående trädslagen. *Axelsbo* och *Eriksbol* böra erinra om första ägaren eller grundläggaren. Råder i en viss nejd ett för denna trakt mer eller mindre egendomligt namnskick, kan man gärna följa dylik gammal tradition. Då t. ex. i Dalarna och på Gottland det vimlar av *Larsarve*, *Matsarve*, *Prostarve*, *Bondarve* o. d., så passar ett nyskapat *Adoltsarve* eller *Majorsarve* i denna omgivning bra liksom i Bergslagen ett *Ivarsbänning* omgivet av redan befintliga *Andersbänning*, *Håkansbänning* o. d. Att upptaga rena dialektord eller utdöda ord ur fornspråket skadar ej heller. *Hässle* är i mitt tycke trevligare än det liktydiga *Hasselskog* och det utdöda *Älme* (d. v. s. almskog) än det därmed sammansatta *Älmeshult* eller ett nybildat *Almskog*.

Till sist må påpekas, att därest ens uppfinningsförmåga skulle visa sig svag, kan den väsentligen upphjälpas genom studium av den ovan nämnda Post- och telegrafortförteckningen, som ej blott upplyser om vilka namn som på grund av sin talrika förekomst böra undvikas, utan även om dem som äro så sällsynta, att de utan skada kunna tillgripas. Men framför allt ger den åt en tänkande läsare många goda uppslag till helt nybildade namn. Låtom oss få så många sådana som möjligt!